

Klyftorna växer kraftigt

Text: Kent Werne

Klassklyftorna har växt markant de senaste 25 åren, och de fortsätter att öka. Håller Sverige på att förvandlas till ett USA i miniatyr? Varför ökar klyftorna, vilka blir konsekvenserna av de ökande skillnaderna, och vilka är de krafter som kan vända utvecklingen?

De övre skikten drar ifrån, och de undre halkar efter.

– Vi är på väg mot ett helt annat samhälle. Det sammanhållande kittet är på väg att försvinna och samhället riskerar spricka sönder, säger LO-utredaren Sven Nelander. Den idag mytomspunna ”Låginkomsttagarutredningen” som släpptes i slutet av 1960-talet visade att klyftorna i det svenska samhället inte hade minskat sedan andra världskrigets slut, trots rekordtillväxt och trots stora välfärdssatsningar. Resultatet kom som en chock för de socialdemokrater som varit övertygade om att klassamhället var på väg att försvinna. Finansminister Gunnar Sträng blev förfärad och undrade hur man är ”funtad å kroppens och huvudets vägnar” om man hade så låga inkomster som utredningen visade. Utredningen lades ner och resultaten gömdes undan.

Men utredningen blev inte verkningslös. Med Olof Palme vid rodret lades den politiska kursen delvis om. Han förklarade att politiken under 70-talet till ”väsentlig del” skulle komma att handla om att ”finna vägar till en social utjämning, för att förhindra att klyftan mellan olika medborgargrupper växer och för att söka minska den som nu existerar”.

Att minska klyftorna i samhället sågs som ”en central politisk uppgift”. Och från slutet av 60-talet fram till början av 80-talet minskade också inkomst- och förmögenhetsklyftorna kraftigt i Sverige. Bakom denna utjämning låg en rad faktorer: full sysselsättning, utbyggd offentlig sektor, kvinnors inträde på arbetsmarknaden, en offensiv facklig lönepolitik och en ökad omfördelning via skatter och bidrag.

Vid ingången till 80-talet, strax innan högervågen slog in över landet, var Sverige ett av de mest jämlika länderna i världen.

Ökade skillnader

Men omkring 1981, strax innan den borgerliga regeringen ersattes av en socialdemokratisk, bröts utjämningstrenden. Och sedan dess har klassklyftorna ökat – i ett rasande tempo. Det visar flera utredningar som gjorts den senaste tiden.

– Vi har sett en väldigt kraftig ökning av inkomstskillnaderna de senaste 25 åren. Den minskning som skedde mellan åren 1967 och 1981 är idag uttraderad, och vi är tillbaka på 60-talets nivå, säger Sven Nelander, utredare på LO, som för ett par år sedan lade fram rapporten ”Inkomster och förmögenheter”.

Han påpekar att Sverige är ett av de länder i världen där klyftorna har ökat allra mest. Och de största förändringarna har skett sedan 1990. Bara under 1990-talet ökade inkomstskillnaderna med 22 procent.

En viktig orsak till detta finner Sven Nelander i ökade löneskillnader.

– De i toppen har dragit ifrån och de i botten har halkat efter. Fördelningen av arbetsinkomster har dragits isär både neråt och uppåt, säger han.

Tjänstemannakollektivets löner har sedan 90-talets början ökat betydligt mer än LO-kollektivets. 64 procent för tjänstemän mot 52 för arbetare. Men den stora skiljelinjen går ändå inte där, utan mellan de riktigt högavlönade och alla andra. I den nya LO-rapporten ”Makteliten litar på sig själv” konstaterar utredarna att näringslivets VD:ar och toppchefer nu tjänar 30 gånger mer än en industriarbetare, jämfört med 10 gånger mer för 25 år sedan.

Samhället spricker sönder

Andra orsaker till de ökade klyftorna är skenande kapitalinkomster för de mest välbärgade i samband med börsboomen, den historiskt sett höga arbetslösheten och att de högavlönade betalar betydligt mindre andel av sin lön i skatt jämfört med 1980. Den gamla progressiviteten i skattesystemet är enligt Sven Nelander på väg att försvinna. För de 100 000 svenskar med de högsta inkomsterna har skatten exempelvis sänkts med sex procentenheter sedan 80-talet – en skattesänkning med 5000 kronor i månaden för den som har en månadslön på 80 000.

Ändå, menar Sven Nelander, är det skattesystemet, socialförsäkringarna och de övriga trygghetssystemen – de så kallade transfereringarna – som håller ihop samhället. Den omfördelning som ändå sker förhindrar att stora delar av befolkningen slås ut helt.

– Hade vi inte haft transfereringarna hade det varit en fullständig katastrof – fattigdomen hade varit väldigt utbredd.

Men fortsätter klyftorna att öka lika mycket som de gjort de senaste 25 åren närmar vi oss ändå ett kritiskt läge. Om 20 år kommer vi då att ha lika stora inkomstskillnader som de mest ojämlika i länderna Storbritannien och USA har idag.

– Det blir ett helt annat samhälle att leva i, med jättelika klyftor. Det finns de som säger att detta är bra för utvecklingen. Men jag menar att det vore förödande. Det sammanhållande kittet skulle försvinna och samhället spricka sönder, säger Sven Nelander.

Politisk resignation

Ökningen av klassklyftorna har pågått i 25 år. Socialdemokraterna har suttit vid makten under 21 av dessa, och borgarna i fyra. Vad säger detta om dagens socialdemokrati? Har socialdemokraterna övergivit ambitionen att utjämna klassklyftorna – den ambition som bland annat Olof Palme formulerade? Eller är det bara en avstickare från den väg som beträddes i slutet av 60-talet? Sven Nelander är kritisk till partiets politik men fortfarande optimistisk.

– De har nog inte släppt ambitionen, men det är mycket allvarligt att det inte har skett någon utjämning. De ökade klyftorna är som jag ser det allvarligaste som hänt på välfärdsområdet de senaste åren. Det positiva är dock att man har börjat uppmärksamma problemet på senare tid, och jag hoppas att trenden skall vända inom några år. Och vi ska komma ihåg att det trots allt blir mycket värre om borgarna kommer till makten – då kommer klyftorna att öka ännu mer, säger han.

Andra arbetarrörelseröster är mindre försiktiga i sin framtoning. Ursula Berge, numera politisk chef på Akademikerförbundet, kommenterade socialdemokraternas valslogan inför valet 2006, ”alla ska med”, i en debattartikel i DN: ”De senaste decenniernas politik har inte haft resultatet att ‘alla ska med’ och vi

ser få, om ens några, tecken på ett trendbrott bort från ökade klyftor och vi ser en välfärd som har slutat ha ambitionen att vara till för alla. Vi ser en politisk resignation.”

Släppt verktygen

Åsa Linderborg, samtidshistoriker och välkänd kritiker av socialdemokratins politik under 90-talet och början av 2000-talet, ser ett stort glapp mellan omhuldade ideal och reell politik.

– De har nog en ärlig ambition att minska klyftorna. Men de har släppt sina idéer om hur det ska gå till. De vill inte ha full sysselsättning – inflationsmålet går före – och de vill inte bygga ut den offentliga sektorn. Och det finns ingen progressiv fördelningspolitik att tala om. De vill nog ha jämlikhet men de har släppt verktygen för att nå dit.

Dessutom, menar hon, har socialdemokraterna släppt klassanalysen. Klassbegreppet är främmande för politiker som Göran Persson.

– Egentligen handlar det om att hela ramen för politiken och det politiska samtalet har flyttats åt höger. Ordet klass finns inte i den nyliberala vokabulären, och båda blocken står idag för en nyliberal politik som ökar klassklyftorna, säger hon.

Åsa Linderborg påpekar dock att det till syende och sist handlar om att socialdemokraterna har tagit på sig uppgiften att förvalta kapitalismen – och klasskillnaderna är inbyggda i kapitalismen.

– Detta är deras stora problem – de är inte systemkritiska, allt går istället ut på att lindra effekterna av det ojämlika systemet, säger hon.

Kan inte erkänna

Men om inte socialdemokraterna tar frågan på allvar, vilka politiska krafter av vikt kan då göra det?

Åsa Linderborg pekar på vänsterpartiet. I brist på en systemkritisk socialdemokrati måste vänstern vara den politiska gruppering som talar om och agerar mot klassorättvisorna, menar hon. Men även här ser Åsa Linderborg inbyggda hinder.

– De talar inte så mycket om att klassklyftorna ökar. De kan inte erkänna att den förda politiken leder till ökade skillnader eftersom de ju själva har varit med och utformat den. Och jag tror att det är därför det går så dåligt för dem i valrörelsen, säger hon.

När vänstern inte artikulerar klassorättvisorna ligger dörren öppen för högern att angripa saken – åtminstone i retoriken. Och det är också det som har skett med ”de nya moderaterna”, menar Åsa Linderborg. Men moderaterna har ändå inte gjort så mycket av detta som man hade kunnat förvänta sig. Och det finns en uppenbar förklaring till detta, menar hon.

– De har lanserat sig som det nya arbetarpartiet, men i allmänhet är nog klassbegreppet väldigt obekvämt för dem. Och deras stora problem är ju att de har en politik som ökar klassklyftorna.

Inga partier tar alltså frågan på allvar. Så debatten om de ökade klassklyftorna – om en utveckling där fattigdomen ökar trots rekordvinster för företagen, där löneskillnaderna ökar och omfördelningen minskar, och där solidariteten spricker sönder – lyser med sin frånvaro inför valet.

Marknadsliberal naturkatastrof

Frågan är var de väljare som känner en frustration över de ökade klassklyftorna, och som likt Olof Palme ser en social utjämning som en ”central politisk uppgift”, skall vända sig.

Göran Greider, vänstersocialdemokrat och chefredaktör för Dalademokraten, formulerar detta problem i en essä i DN: ”Vart tar raseriet över orättvisor vägen när politikens vägar är stängda? Vem tar klassamhället på allvar? Vilka aktörer artikulerar det och låter det präglade politiken?”

Han ger inget svar på frågan, men beskriver vad han tror kommer hända om vänstern lämnar walk over i klassfrågan:

”Gör inte vänsterpartierna det riskerar detta kollektiva medvetande att exploateras av högerextrema krafter eller, i apatins och det fallande valdeltagandets era, helt enkelt bli osynligt för sig självt. Då är den marknadsliberala naturkatastrofen över oss.”

FAKTA - Klassklyftorna växer

Inkomster/ Inkomstfördelningen i Sverige är vid en internationell jämförelse låg. Men sedan 1981 har inkomstskillnaderna ökat kraftigt, med omkring 50 procent. Skillnaderna har ökat över hela spektrat – mellan de lägst avlönade och medelinkomsttagarna, såväl som mellan medelinkomsttagarna och de högst avlönade. Och toppskiktet har dragit ifrån rejält. Inkomsten för de 5000 mest högavlönade var 1980 7,4 gånger så hög som genomsnittsinkomsten. 20 år senare hade den ökat till 25 gånger genomsnittsinkomsten. Inkomst är inte det samma som lön. Inkomst inkluderar också kapitalinkomster, skatter och bidrag.

Löner/ Löneklyftan mellan arbetare och tjänstemän har vidgats de senaste åren. LO-kollektivets löner ökade med 52 procent mellan åren 1993 och 2005, och tjänstemännens med löner med hela 64 procent. 2004 hade en genomsnittlig städare en månadslön på 16 400 kronor, och en VD eller verkschef en månadslön på 65 100 kr. Den mest iögonfallande löneklyftan är dock den mellan de riktigt högavlönade och det stora flertalet löntagare. Näringslivets toppchefer tjänade 1980, efter en period av kraftig utjämning, omkring 10 industriarbetarlöner. 2005 gick det nästan 32 industriarbetarlöner på en genomsnittlig chefslön – bonusar och optioner undantagna.

Förmögenheter/ De växande inkomstklyftorna återspeglas i de växande förmögenhetsklyftorna. Den totala privata nettoförmögenheten (förmögenhet minus skulder) i Sverige uppgår till minst 3400 miljarder kronor. Om man skulle fördela detta på alla svenskar skulle var och en få omkring 400 000 kronor. 70 procent av den totala nettoförmögenheten är så kallade reala tillgångar, det vill säga fastigheter och bostäder. Resten är finansiella tillgångar. Omkring 70 procent av den samlade förmögenheten innehas av de rikaste 10 procenten. För dessa har förmögenheten ökat med 11 procent de senaste fem åren. Den rikaste tiondelen äger 77 procent av det totala aktievärdet. 44 procent var koncentrerat till den rikaste procenten. De rika gör också stora vinster på sitt kapital, såväl i form av utdelning som i ökat aktievärde. Samtidigt har 30 procent av Sveriges befolkning större skulder än tillgångar, och därmed en ”negativ förmögenhet”.

Den här nyheten är också publicerad i tidningen Internationalen 4/9 2006
(<http://www.internationalen.se/news.php?extend.1638>)